

УДК 78.071.2(477)"388"

ДИРИГЕНТСЬКИЙ ПРОСТІР ХОРМЕЙСТЕРА (до 70-річного ювілею Євгена Савчука)

Оксана Нікітюк

Статтю присвячено проблемам репертуару, методики роботи та концертного виконавства хорового диригента. Розглянуто музикознавчі аспекти та питання виконавства вокально-інструментальної музики на прикладі мистецької діяльності диригента Євгена Савчука. Складено порівняльну характеристику основних принципів мануальної техніки, методики репетиційної роботи та концертного диригування хорового й оркестрового диригента. Проведено музикознавчий аналіз особливостей виконання та диригентської інтерпретації «Чотирьох духовних п'єс» Дж. Верді на прикладі імпрези Національної заслуженої академічної капели України «Думка», Заслуженого академічного симфонічного оркестру Національної філармонії України під орудою диригента Євгена Савчука (10 лютого 2017 р.).

Ключові слова: репертуар, хормейстер, диригент, хор, інтерпретація.

Статья посвящена проблемам репертуара, методики работы и концертного исполнительства хорового диригента. Рассмотрены музыковедческие аспекты и вопросы исполнения вокально-инструментальной музыки на примере творческой деятельности дирижера Евгения Савчука. Составлена сравнительная характеристика основных принципов мануальной техники, методики репетиционной работы и концертного дирижирования хорового и оркестрового дирижеров. Проведен музыковедческий анализ особенностей исполнения и дирижерской интерпретации «Четырех духовных пьес» Дж. Верди на примере выступления Национальной заслуженной академической капеллы Украины «Думка», Заслуженного академического симфонического оркестра Национальной филармонии Украины под руководством дирижера Евгения Савчука (10 февраля 2017 г.).

Ключевые слова: репертуар, хормейстер, дирижер, хор, интерпретация.

The article covers the issues of repertoire, methods of rehearsal conduct and concert presentation of choir conductor (choirmaster). Based on the example of Yevhen Savchuk's artistic activities (rehearsing, concerts' performances and conducting technique), there are shown musicological and execution aspects of vocal and instrumental music. There is drawn up a comparison table displaying main manual techniques, as well as methods of rehearsal work and concert conducting of choral and orchestral choirmasters. There is made the musicological analysis of special features of performance and conductor's rendition of *Four Sacred Pieces* by Giuseppe Verdi. In order to exemplify the analysis, there is taken into consideration the performance by the National Distinguished Academic Choir of Ukraine *Dumka*, Distinguished Academic National Philharmonic Orchestra, led by the conductor Yevhen Savchuk (Feb. 10, 2017).

Keywords: repertoire, choirmaster, conductor, choir, rendition.

Цього року свій 70-річний ювілей відзначає Герой України, народний артист України, художній керівник і головний диригент Національної заслуженої академічної капели України «Думка», завідувач кафедри хорового диригування Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського Євген Савчук. На честь цієї події 10 лютого 2017 року в Колонному залі ім. Лисенка Національної філармонії України відбувся святковий концерт, на якому прозвучали доволі нечасто виконувані в Україні «Чотири духовні п'єси» Дж. Верді. Одні з найкращих українських виконавських колективів – Національна заслужена академічна капела України «Думка» й Академічний симфонічний оркестр Національної філармонії України – беззаперечно й щиро підкорялися диригентському жесту Є. Савчука.

Серед професій музикантів диригування – не тільки одна з наймолодших, але й найвіртуальніша, що, крім мануальних і теоретичних знань, охоплює поняття диригентської волі, харизми та обдарованості. Зі спогадів всесвітньо відомих диригентів ми знаємо, що Артур Нікіш мало не гіпнотизував очима оркестрантів, а Тосканіні, навпаки, був майже зовсім сліпим, але деспотично вимогливим до своїх виконавців. Хорове диригування є найбільш емпіричним видом диригентського мистецтва, тому що пов'язане з непередбачуваним, «живим» інструментом – людським голосом. Майстерне виконання творів *a cappella* з погляду ансамблю, строю та інших елементів хорової звучності є «візитівкою» кожного хорового колективу і водночас показником професійного рівня як колективу, так і його хормей-

стера. Вокально-інструментальні твори мають певні вимоги до диригента: поєднати у своєму творчому методі елементи хорового та інструментального диригування і різних методик розучування твору. Репетиційна робота зазвичай розподіляється між хормейстером та симфонічним диригентом. Право концертного виконання твору із супроводом, як свідчить концертна практика, хорові диригенти віддають симфонічному диригентові, обмежуючись лише підготовкою хору до виконання. Концертна діяльність українських хормейстерів останніх десятиліть, зокрема Є. Савчука, змушує нас замислитися над тенденцією розширення репертуарного діапазону хорових диригентів та виходом хормейстерства на новий виконавський рівень.

Виконання «Чотирьох духовних п'єс» Дж. Верді¹ під орудою хорового диригента є незвичною й особливою подією в мистецькому універсумі України. Поставимо за мету проаналізувати її характерні риси та з'ясувати, чому саме цю імпрезу ще впродовж кількох тижнів потому обговорювали музиканти-виконавці й музикознавці. Аналіз виконання твору з позиції диригентської інтерпретації, мануальної техніки та творчого методу диригента, проведення порівняльної характеристики інтерпретації цього твору симфонічним і хоровим диригентами постає завданням нашого дослідження. Питання розширення виконавського простору хорового диригента є актуальними для сучасного українського мистецтва та слугують об'єктом дослідження. Предметом дослідження стануть особливості виконання «Чотирьох духовних п'єс» Дж. Верді під орудою диригента-хормейстера Є. Савчука 10 лютого 2017 року.

Обсяг творів *a cappella* в диригентському репертуарі Є. Савчука – безмежний. Твори українських, європейських та російських композиторів різних епох щороку поповнюють репертуар керованої ним капели «Думка». За диригування вокально-інструментальної музики Є. Савчук береться з обережністю, глибоко й прискіпливо вивчає партитуру та її можливі творчі «потреби» і тільки після того підходить до хору, а згодом і до оркестру. У його вокально-інструмен-

тальному диригентському репертуарі – твори українських і зарубіжних композиторів². На честь ювілею Маєстро під його орудою прозвучали «Чотири духовні п'єси» Дж. Верді, що справедливо вважаються шедевром європейської вокально-симфонічної музики. Твір, відповідно до назви, складається із чотирьох частин, у яких поперемінно задіяні: мішаний хор *a cappella* (I ч.), той самий хор з інструментальним супроводом (II ч.), дитячий (в інтерпретації Є. Савчука – жіночий) хор (III ч.), чоловічий хор *a cappella* (IV ч.). Поєднати дві різні системи диригентського творчого методу – мануальної техніки та інтерпретації – завдання диригента мішаних (хорових і вокально-інструментальних) фактур. Імовірно, за певних умов було б доречнішим диригування окремих номерів диригентом-симфоністом і диригентом-хормейстером. Проте концертна практика не знає таких випадків. Хор – одна з найголовніших складових вокально-симфонічної музики XX–XXI ст. Твори із супроводом складають найбільшу частину репертуару капели «Думка» за останні двадцять років. Зазвичай за диригентський пульт стають симфонічні диригенти. Однак вони стикаються з певними труднощами в диригуванні хором та методиці роботи з ним. Особливо це простежується в частинах для хору *a cappella*, написаних у межах крупних творів³, які в цих інтерпретаціях поступаються рівнем виконання частинам із супроводом. Хорова звучність і специфіка хорового звукоутворення й голосового режиму вимагає від диригента знання та володіння всіма її творчими ресурсами. Це підвладно хормейстеру.

XXI століття поклато початок новому напрямку диригентсько-хорової діяльності. Молоді диригенти, отримавши освіту хормейстера, продовжують навчання та практикують як диригенти-симфоністи⁴. Цю тенденцію започаткували хормейстери старшого покоління, які практикували диригування вокально-симфонічних творів без додаткової диригентсько-симфонічної освіти: Анатолій Авдієвський, Віктор Петриченко, Лев Венедиктов, Євген Савчук. Цей напрям діяльності диригентів-хормейстерів і досі залишається актуальним та заслуговує уваги й шани. Однак тут треба згадати

ПОСТАТІ

диригента Міхаеля Шьонхайта ⁵, який працював з капелою «Думка» у 2016 році. У його інтерпретації прозвучав «Німецький Реквієм» Й. Брамса та хорові твори *a cappella* А. Щюца. Диригент має три освіти: хорового диригента, органіста та симфонічного диригента, практикує всі три, що дозволяє йому з легкістю впоратися з творами для різного виконавського складу, зберегти суть, закладену композитором, знайти нові темброві фарби як у хорі, так і в оркестрі. Усе це значно пришвидшує темп роботи і підвищує творчий результат. Повномірність диригентської освіти є однією з актуальних проблем сучасного музикознавства й виконавства. Тож приклад методики освіти диригента в Німеччині можна вважати пріоритетним для майбутньої диригентської освіти в Україні.

Розглянемо основні віхи формування професії хормейстера в Україні. Одним з першоджерел сучасної української культури є мистецтво хорового співу. Плідна й активна діяльність хорових диригентів, теоретиків і композиторів попередніх епох – М. Дилецького, М. Березовського, Дм. Бортнянського, А. Веделя – сприяла розвитку хормейстерства як самостійної галузі музично-виконавської практики. Результатом цього стала поява на початку XVIII ст. професії хормейстера ⁶. Пізніше, вже на початку XX ст., до її становлення та вдосконалення як окремої галузі диригування долучилися видатні постаті української культури: М. Лисенко, О. Кошиць, Я. Яциневич, К. Стеценко, Я. Калішевський, Я. Степовий, М. Леонтович, П. Козицький та ін. Період XX ст. позначився розвитком усіх векторів хорового диригування: мануальна техніка, методика роботи з хором, концертне диригування, що піднесло теоретичний і практичний досвід та знання на новий якісний щабель. Концертне виконавство видатних українських диригентів кінця XX ст. (Віктора Іконника, Льва Венедиктова, Павла Муравського, Анатолія Авдієвського) є неоціненним внеском до розвитку професійного хорового виконавства. Стрімкий розвиток професійного хорового мистецтва України на межі XX–XXI ст. підняв постать диригента-хормейстера до рів-

ня взірцевого серед багатьох європейських культур. Ці позиції гідно тримають знані сучасні диригенти-хормейстери (Євген Савчук, Микола Гобдич, Галина Горбатенко, Олександр Вацек та ін.), які гідно презентують українську хорову культуру в країнах Європи та Америки.

Одним з питань цієї статті є співвідношення хорового та симфонічного диригування. Ці дві галузі, хоча й мають спільні корені, проте розвивалися різними шляхами і наразі мають окремі мануальні та методичні школи. Симфонічне диригування, спрямоване на інструментальне звуковидобування, має зафіксовані теорії мануальної техніки. Хорове диригування пов'язане з «живим», найзагадковішим і непередбачуваним інструментом – людським голосом. Школа хорового диригування перебуває в процесі розвитку і потребує єдиної, науково обґрунтованої методики мануальної техніки. Наукові розробки з техніки хорового диригування мав представник київської диригентської школи В. Петриченко (1954–2014). Однак життя Віктора Вікторовича неочікувано обірвалося, і вони не були зафіксовані чи видані. Варто відзначити пошуки й розробки диригентів-науковців у межах хорознавства (праці О. Бенч, П. Ковалика, Т. Коробки, Ю. Пучко, Дм. Радика, Ю. Ткач та ін.). Мануальна техніка – не єдина розбіжність у творчому методі сучасних хормейстера і диригента-симфоніста. В основі кожної із цих професій лежать різні типи мислення: «інструментальний» і «вокальний», що вимагають різних прийомів і методів роботи з творчим колективом. Вони стосуються режиму репетицій, поставлених цілей та методів їх досягнення, ролі емоційної музичної сфери в концертній інтерпретації та репетиційному процесі, що впливає, наприклад, на хор більше, ніж будь-які теоретичні пояснення.

Питання першості в диригуванні вокально-інструментальними творами є відкритим. Специфіка хорової справи певним чином впливає на диригентську інтерпретацію вокально-інструментальних творів диригентами-хормейстерами. Розглянемо її особливості на прикладі творчого методу диригента Є. Савчука.

Виконання «Чотирьох духовних п'єс» Дж. Верді під орудою Є. Савчука показало високий рівень професійного злету сучасного хорового диригування. До диригентської майстерності Євгена Герасимовича⁷ привів довгий і насичений творчий шлях, що став цілою епохою в історії української культури. Хоровий і симфонічний диригент, педагог, композитор, культурно-мистецький діяч, він невпинно працює, підкорюючи нові вершини особистісного зростання. Зазвичай, вивчаючи біографії митців такого рівня, ми натрапляємо на інформацію про їхнє походження з музичної родини, про перший музичний досвід від тата й мами або спів у церковному хорі. Однак біографія Є. Савчука є одним з винятків із цього правила. Обдарований Богом красивим співочим голосом, відчуттям природи хорового звуку, хорової колористики, асоціативним музичним (тембровим) мисленням, він узяв від батьків і вчителів на рідній Буковині щирю любов до рідної України, людяність та інтелігентність, справжній, щирий патріотизм, що неодноразово підтверджувався вчинками та словами Маєстро «не треба гучних гасел, треба просто добре робити свою справу»⁸.

Євген Герасимович не здобув початкової музичної освіти, проте, маючи гарний співацький голос і жагу до музичних знань, після восьмирічної сільської загальноосвітньої школи вступив до Чернівецького музичного училища, яке закінчив 1966 року. Заняття з фаху й у хорі училища сформували в нього відчуття мистецької «правди» й музичного смаку, що, за словами Є. Савчука, було найціннішим для майбутнього музиканта. Того самого року він вступив до Київської консерваторії, де опинився другим у списку на зарахування. Навчаючись у класі Олега Семеновича Тимошенка, Є. Савчук удосконалював вокальні й диригентські вміння – співав у хорових колективах Києва, працював хормейстером у хорі хлопчиків «Дзвіночок» (1968). Попри вмовляння викладачів консерваторії продовжувати навчання на вокальному факультеті, Є. Савчук на момент закінчення аспірантури (1977) уже чітко визначився, що пов'яже своє життя з хоровим співом. Упродовж 1970–1973 років він працював

хормейстером у Київському театрі оперети, з 1973 року протягом п'яти років – диригентом-хормейстером Державного українського народного хору ім. Г. Г. Верьовки, з 1978 по 1984 рік обіймав посаду художнього керівника Київської хорової чоловічої капели ім. Л. Ревуцького. На вершині диригентського злету Є. Савчука на нього чекала посада художнього керівника та головного диригента Національної заслуженої академічної капели України «Думка», яку він обійняв 1984 року. Уже 33 роки Маєстро очолює славетний колектив. За цей найтриваліший, порівняно з усіма його попередниками, час він підніс рівень виконавства капели на новий професійний щабель, розширив її репертуарні межі, відновив та збільшив гастрольну діяльність. Завдяки своїй плідній і успішній праці, Є. Савчук не тільки здобув визнання слухацької аудиторії України та Європи, а й отримав майже всі можливі найвищі титули й державні нагороди: орден «За заслуги» III ступеня (1999), Срібна медаль Національної академії мистецтв України (1999), орден «За заслуги» II ступеня (2004), орден «За заслуги» I ступеня (2007), Золота медаль Національної академії мистецтв України (2006), заслужений діяч мистецтв України (1979), народний артист України (1990), лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка (1998), член-кореспондент Національної академії мистецтв України (1997), академік (2004), Герой України (2009). Поєднуючи творчу й громадську діяльність, Є. Савчук обіймав посади голови Асоціації «Хорове товариство України ім. М. Леонтовича» (від 1992 р.), голови Національної всеукраїнської музичної спілки (від 2016 р.). Крім виконавської та культурно-громадської діяльності, Є. Савчук уже майже сорок років займається викладацькою діяльністю – веде клас диригування в Національній музичній академії імені П. І. Чайковського (від 1978 р.), керує студентським хором (від 2008 р.), завідує кафедрою хорового диригування академії (від 2005 р.). Методика викладання в класі Є. Савчука ґрунтується на індивідуальному підході та розвитку особистісних якостей кожного студента. Випускники класу професора – відо-

ПОСТАТІ

мі хормейстери й музикознавці України⁹, переможці та дипломанти Всеукраїнського конкурсу хорових диригентів¹⁰.

Культурно-мистецька діяльність Є. Савчука є вагомим внеском у розвиток хорової культури України межі ХХ–ХХІ ст. Як диригент-хормейстер він розвиває досягнення провідних майстрів української хорової школи, популяризує та виконує хорові твори сучасних українських композиторів, впроваджує інноваційні підходи до методики роботи з хором (тракує хорове звучання як поєднання кольорів і світла, вживає насамперед не теоретичні пояснення, а асоціативні порівняння у вирішенні проблем звукоутворення). Завдяки творчому методу Є. Савчука капелою «Думка» за останні роки виконано понад сто концертних програм, здійснено більш сорока фондових записів, записано близько тридцяти CD¹¹ в Україні та за кордоном.

Деякі з концертних програм визнані кращими з існуючих виконавських версій: запис «Реквієму для Лариси» В. Сильвестрова (2004) номіновано на премію *Grammy* (США) за найкраще хорове виконання, виконавська версія «Всенічної» С. Рахманінова визнана німецькою музичною спільнотою м. Лейпцига кращою (2014), виконання «Думкою» «Барбівської коляди» Г. Гаврилець стало знаковою подією в сучасному українському музикознавстві, етнології та хоровому виконавстві. Кількість хорових творів, опрацьованих Є. Савчуком з капелою «Думка», така велика, що тільки їх опису можна було б присвятити окрему статтю. Значна частина його хормейстерського репертуару – це твори для хору *a cappella*, однак вагоме місце в ньому посідають найвизначніші хорові полотна великої форми української музичної літератури (кантати: «Іван Гус», «Б'ють пороги» М. Лисенка, «Єдинаймося» К. Стеценка, ораторія «Дума про дівку-бранку» М. Вериківського, кантатасимфонія «Кавказ» С. Людкевича, вокально-симфонічна поема «Пори року» Л. Ревуцького, кантата «Заповіт» Б. Лятошинського, ораторія «Київські фрески» І. Карабиця, «Панахида за померлими з голоду», «Слово про похід Ігорів, Ігоря, сина Святослава, внука Олега», «Слава Твоя понад

Небесами» Є. Станковича, рапсодія «Думка», кантата «Червона калина», ораторія «І нарекоша ім'я Київ» Л. Дичко, симфонічна поема «Море» Л. Грабовського, «Реквієм для Лариси» В. Сильвестрова, «Палімпсести» Ю. Ланюка, ораторія «Барбівська коляда» Г. Гаврилець та багато інших.

Євген Савчук – хормейстер, який відкрив світові чарівну красу й емоційну силу української хорової музики, підніс її до рівня шедеврів європейської культури. Утім, він не обходить увагою виконання європейської музики в Україні та Європі. Важливе місце в репертуарному доробку диригента відведено творам великої форми світової, західноєвропейської класичної та сучасної інструментально-хорової музики¹². За останні десять років капела «Думка» спільно з відомими українськими та європейськими оркестрами виконала понад 50 творів великої форми, серед яких найчастіше звучали твори видатного композитора світової музичної культури – Джузеппе Верді. У 2000 році відбулося концертне турне, де «Реквієм» прозвучав понад десять разів у виконанні капели спільно із Заслуженим академічним оркестром Національної філармонії України. Три роки поспіль цей твір звучав у виконанні об'єднаних хорів: Національної опери України, хору студентів Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського та капели «Думка». «Requiem» став «візитівкою» капели на українських і європейських фестивалях. Музиканти оркестрів і диригенти країн Західної Європи, де гастролювала «Думка», зазначали, що не можуть похвалитися хоровими колективами такого високого професійного рівня, здатними вокально міцно й технічно точно виконати, наприклад, «Requiem» Дж. Верді, А. Дворжака тощо, тому капела є найбажанішим гостем на престижних європейських сценах, фестивалях та асамблеях. Творчі звершення колективу за останні десятиріччя – заслуга мистецької діяльності та керівної політики її диригента. Уміння підкорити собі колектив музикантів-професіоналів нерозривно пов'язане з його здатністю всім своїм єством віддатися хоровій праці. Це підкупає кожного з артистів і змушує їх з такою ж віддачею втілювати музичні

ідеї, запропоновані маестро. Вразливий і добросердечний, роботящий і прискіпливий Є. Савчук пережив з «Думкою» немало хвилин розпачу й розчарувань, та водночас – яскравих спогадів на схилі літ. «Працюєш, працюєш, стараєшся, щось не виходить, а потім раптом пару секунд, але прозвучало так, як тобі хотілося. То це просто – щастя...», – згадує Євген Герасимович¹³.

Світова хорова література завдячує вокально-симфонічній творчості Дж. Верді існуванням ще однієї музичної перлини – «Чотирьох духовних п'єс», що стали своєрідним заповітом композитора. Твір складається із чотирьох частин, написаних у різні періоди творчості композитора (він працював над ними протягом десяти років)¹⁴ та об'єднаних у єдиний твір 1898 року. Прем'єра твору відбулась у квітні того самого року в Парижі.

Твір «Чотири духовні п'єси» Дж. Верді є нечастим «гостем» музичних концертних програм. Окремі його частини виконували європейські й українські хорові колективи¹⁵. Причиною цього є виконавські труднощі. «Ave Maria» (I ч.) для хору *a cappella*, «Stabat Mater» (II ч.) для мішаного хору та оркестру на традиційні латинські тексти, «Laudi alla Vergine Maria» (III ч.) для дитячого (жіночого) хору *a cappella* на тексти Данте, «Te Deum» (IV ч.) для мішаного хору та оркестру. Навіть з огляду виконавського складу кожної з частин зрозуміло, що наявність в одному творі різних типів хору та музичної фактури (склад оркестру також змінюється між частинами) ускладнить його виконання в цілому. Важко уявити хоролий колектив, здатний на одному професійному рівні виконувати і твори *a cappella*, і в супроводі оркестру. Ці два різновиди музичної фактури мають відмінні виконавські вимоги (вокальні, диригентські, ансамблеві). Візьмемо, наприклад, жіночий спів *a cappella*. Найпершою проблемою в ньому є інтонування. Високі частоти жіночого співу неначе «оголюють» найменші інтонаційні відхилення співу, одночасно вимагаючи опосередкованого хорового тембру кожної з партій і головування інтонації над вокальними труднощами. Треба зауважити, що вокальні негаразди пропорційно пов'язані

з інтонацією. Точне інтонування допомагає вирішити вокальні технічні труднощі співу і, навпаки, під час правильно сформованого (з погляду хорового вокалу) звуку інтонація вирівнюється автоматично. Ще однією складністю виконання для жіночого хору в цьому творі є його «включення» всередині циклу, після напруженого, повного вокального звуку другого номеру з інструментальним супроводом симфонічного оркестру. Часу на «перелаштування» співочого апарату на зовсім інший спів або перепочинок голосових зв'язок немає, а відповідальність за якість виконання лягає на майстерність співаків та руки диригента. Найважчим для відтворення видається остання частина «Te Deum» – з повноцінним вокальним *forte*, прийомами сольного вокального співу, масивними хоровими вертикалями, заспівами восьмиголосного чоловічого хору, – де засоби хорового співу досягають вершин «вердієвського» оперно-хорового виконавства. Вокально-хорова майстерність, барвистість гармоній та безкінечність мелодичних ліній оркестру, масивність та масштабність музичної фактури четвертої частини є своєрідним відлунням гармонічної насиченості й складності *першої частини для хору a cappella* «Ave Maria».

Виконання цього твору в Україні в повному обсязі через певні професійні та фізичні причини виявилось під силу лише капелі «Думка». У репертуарі капели він з 2000 року – саме тоді «Думка» привезла його до Іспанії, а відтоді виконувала ще кілька разів під час гастрольних поїздок під орудою диригента М. Дядюри. Однак під керівництвом хорового диригента «Чотири духовні п'єси» Дж. Верді було виконано вперше на концерті, присвяченому 70-річчю Є. Савчука. Власноруч продиригувати «Чотири духовні п'єси» Дж. Верді – сміливий вибір для хорового диригента. Слід зазначити, що поєднання оркестрового й хорового диригування у виконавській практиці диригента – явище не епізодичне, а швидше систематичне. Протягом багатьох років Є. Савчук виступав як симфонічний диригент із знайомими українськими колективами: Національним симфонічним оркестром України, Національним ансамблем солістів

ПОСТАТІ

«Київська камерата», оркестром Ансамблю класичної музики ім. Б. Лятошинського та ін.

Одним із продуктивних векторів цього репертуарного напрямку диригента є твори великої форми для хору в супроводі органа. Результатом імпрези Є. Савчука став якісно новий творчий результат у виконанні творів Дж. Верді. Розглянемо детальніше особливості інтерпретації твору.

Перша частина циклу «Ave Maria» для хору *a cappella* має підзаголовок «Загадкова гама, гармонізована на чотири голоси». Саму гаму 1889 року розмістив у «Міланській музичній газеті» Адольфо Крещентіні. Чотири строфи гами геміольного типу¹⁶ в п'єсі «Ave Maria» почергово проспівуються партією басів, альтів, тенорів та сопрано. Музичний стиль п'єси нагадує хроматичні мадригали епохи Відродження. Однією з найхарактерніших ознак мадригалів цього типу є зіставлення хроматичних акордів, в основі якого лежить частіше не тонально-функціональна, а лінійна логіка. Таким чином, визвучення мелодичних побудов у хорових партіях створює загальну гармонічну музичну картину. Така архітектонічна схема прослідковувалася у виконанні «Думки», що було передбачено хормейстером під час репетиційного процесу. Інтонційно точно вибудовані інтервальні зіставлення в мелодії кожної партії вимальовували довершені, хоча часом і неочікувані гармонічні співзвуччя палітри хорових барв. Мінімальні жести диригента скеровували основні елементи хорової звучності та ансамблю, надаючи хористам можливість самим «музикувати» та відчувати насолоду від творення музики. Чистоту інтонації при чудовій акустиці концертного залу «підсилила» повна тиша, коли слухачі завмерли, вражені красою звучання хорової капели.

«*Stabat Mater*» (друга частина) для солістів, хору та оркестру – драматична й стилістично спрямована на мистецькі течії початку ХХ ст. Безліч різнохарактерних музичних епізодів поперемінно виводять хор чи оркестр на перший план, використовуючи всю шкалу теситурних і тембрових можливостей хору та оркестру. Диригентська інтерпретація була спрямована на розкрит-

тя змісту партитури через свободу й динамічність хорового вокалу, що здійснилося завдяки пластичним рухам диригента. Слід зазначити, що характеристики хорового звуку були визначені диригентом за критеріями сольного вокального співу, що компенсує незвичну відсутність сольних партій, характерних для творів Дж. Верді.

Третя частина «*Laudi alla Vergine Maria*» для дитячих голосів (*voci bianche*) *a cappella* на неканонічний текст (перші сім терцин заключної пісні «Раю» Данте) утілює янгольський спів. На практиці ця п'єса частіше виконується жіночим хором і вважається хормейстерами однією з найскладніших частин циклу. Інтонційні та ансамблеві труднощі були майстерно подолані артистами капели. Це відбулося не лише завдяки високій професійній підготовці артистів хору, а й певній «камерності» диригентського жесту Є. Савчука. Мануальна техніка диригента та його сильні харизматичні особливості створюють неповторний виконавський ефект: під час диригування хором *a cappella* жести диригента немов «дихають» разом зі співаками та надають звучанню хору свободи, тембрового змісту й образності. Такий процес твориться на рівні підсвідомості співаків і слухачів, керує яким Майстер.

Остання, четверта, частина циклу «*Te Deum*» для подвійного хору та оркестру потрійного складу вразила глибиною прочитання партитури Дж. Верді, що була втілена завдяки повільним темпам, гіперболізованим ферматам, «пограничним» динамічним відтінкам. Композитор звернувся до традиційного співу: п'єса починається одноголосним григоріанським розспівом у виконанні чоловічого хору *a cappella*. Однак шойно починає звучати повний склад хору і оркестру, неможливо не впізнати міцний «вердівський» стиль. Наймасивніша і найдраматичніша частина циклу є найважчою фізично як для хору, так і для диригента. Розміщена наприкінці циклу, вона вимагає найбільших технічних зусиль та емоційної напруги. Оперна фактурна і структурна побудова частини зумовлює вагомий темповий і динамічний зрушення. Передбачені в партитурі повільні темпи, фермати, *ritenuto* тощо, були гіперболізовані до максимуму.

Доречним буде навести роздуми про диригування Є. Савчука: «Концертне диригування – це певний емоційний і нервовий стан. Усе це відбувається на рівні підсвідомості...»¹⁷. Здавалося б, виконавцям, виснаженим виконанням попередніх частин, фізично неможливо впоратися з цим завданням, та й форма не матиме єдності. Однак експеримент виявився вдалим, і в такому виконанні музика мала сильний емоційний вплив на аудиторію. Душа українського слухача чуттєво реагує на рідні пісенні ліричні й драматичні інтонації. Проте щоб західноєвропейська музика викликала сльози у слухачів в залі – таке трапляється не часто. Так було цього разу... Після концерту не стало місця «пафосним» ювілейним промовам, гості щиро вітали Маестро, а вийшовши з філармонії, говорили про духовне очищення та піднесення. Що цьому сприяло? Творча ситуація, яку за багато років створив у капелі Є. Савчук. Доречними видаються слова з цього приводу Олександра Кошиця, який писав своєму другові: «У такому ж ділі, як хоровий спів, де усе побудовано на авторитеті однієї особи, абсолютній слухняності й карності, дуже трудно взяти в свої руки таку масу. На велике моє щастя, мені це пощастило зробити раніш, ніж я сподівався, так що майже з самого початку я мав у руках слухняну хорову масу. Коли ж додати до цього, що ця маса була високоінтелектуальна, з прекрасною музично-хоровою підготовкою, то можна зрозуміти, як успішно можна було працювати, з яким запалом віддався я своїй роботі. Хор став моїм дійсним життям – усе решта ілюзією...» [2]. Це, власне, і є та ситуація, що склалася в капелі «Думка» в останні десятиріччя роботи під орудою Є. Савчука. Виконавський склад капели поповнився професійними музикантами (диригентами, хормейстерами, вокалістами, піаністами) з вищою освітою, кожен з яких здатен не тільки на ансамблевий спів, але й на сольне виконавство. З такими виконавцями хормейстер у змозі звершувати постановки сучасної української та європейської музики, розширювати репертуарний діапазон. Однак найсуттєвішим є те, що для Є. Савчука «Думка» є його власним Всесвітом,

що дає сили жити, працювати і невпинно навчатися новому.

Євген Савчук є прибічником традиції розширення меж діяльності диригента-хормейстера. На його думку, вокально-симфонічні твори є своєрідним «лакмусовим папірцем» диригента, за яким можна визначити його професійний рівень (мануальна техніка, ерудиція, музикальність та відчуття форми). Виконавський аналіз інтерпретації Є. Савчука «Чотирьох духовних п'єс» Дж. Верді показав, що твір, виконаний під орудою диригента-хормейстера, набув нових барв, емоційного наповнення, не знаного досі. Темпова, штрихова, звукоутворювальна агогіка, направлена в бік хорового (вокального) інтонування, надає твору нової інтерпретації, що має право на життя та подальший розвиток. Започаткована у ХХ ст. тенденція професіоналізації мистецтва хорового диригування – у руках молодих хормейстерів-практиків. Їхнім завданням є розширення виконавських меж та фіксація теоретичних досягнень видатних диригентів-хормейстерів ХХ–ХХІ ст.

Примітки

¹ Окремі частини твору виконувалися українськими диригентами-хормейстерами: Л. Венедиктов, Г. Горбатенко, Р. Толмочов та ін. Однак повністю твір під орудою хормейстера в Україні виконано вперше.

² «Requiem» В. А. Моцарта, «Requiem» К. Сен-Санса, «Requiem» Г. Форе, «Requiem» М. Дюруфле; ораторія «Франція у вогні» М. Дюпре, «Чотири духовні п'єси» Дж. Верді, «Сад божественних пісень І. Карабиця, ораторії «І нарекоша ім'я Київ», «Різдвяне дійство», «Рапсодія "Думка"» Л. Дичко, «Барбівська коляда» Г. Гаврилець тощо.

³ В. Сильвестров «Реквієм для Лариси», IV ч. «Прощай, світе»; Є. Станкович «Страсті за Тарасом», Фінал «Садок вишневий коло хати»; Дж. Верді «Requiem», VII ч. «Libera me» (епізод) тощо.

⁴ Оксана Линів (Оперний театр, м. Грац, Німеччина), Оксана Мадараш (Національний театр оперети, м. Київ), Богдан Пліш (Національний будинок органної та камерної музики, м. Київ), Ігор Ярошенко (Національний театр оперети, м. Київ), Іван Богданов (Чернігівська обласна філармонія, м. Чернігів) та ін.

⁵ Міхаель Шьонхайт (1961) – німецький диригент, органіст, піаніст, клавесиніст. Головний органіст та диригент залу *Gevandhaus* (м. Лейпциг, Німеччина) та хормейстер Хору хлопчиків м. Лейпцига. Закінчив Вищу школу музики в м. Лейпцигу по класу диригування, фортепіано та органу. У 1986 році обійняв

ПОСТАТІ

посаду органіста Гевандхауза та почав роботу з Бахівським оркестром. З 1994 року – художній керівник фестивалю «Мерзебурзькі органні дні», з 1996 року – штатний органіст Мерзебурзького кафедрального собору. М. Шьонхайт не тільки виступає із сольними програмами й оркестром Гевандхауза, він є автором низки тематичних програм, серед яких – повний цикл органних творів Й. С. Баха, усі кантати й органні твори Д. Букстехуде, програми творів Г. Ф. Генделя, Й. Гайдна, Ф. Мендельсона та ін. М. Шьонхайт активно працює як диригент, співпрацює з Гамбурзьким хором К. Ф. Е. Баха, ансамблем *Merseburger Hofmusik*, хором Гевандхауза, Національним симфонічним оркестром України, Національною заслуженою академічною капелюю України «Думка» тощо.

⁶ Хормейстер (від нім. *Chor i Meister*) – керівник хорового колективу, диригент хору.

⁷ Савчук Євген Герасимович народився 10.02.1947 р. у с. Брусниця Кіцманського району Чернівецької області.

⁸ Інтерв'ю авторки.

⁹ Юлія Ткач (заслужена артистка України, художній керівник та головний диригент Академічного хору ім. П. Майбороди Національної радіокомпанії України), Тетяна Коробка (кандидат мист-ва), Андрій Сиротенко (художній керівник та головний диригент Академічного хору ім. В. Палкіна Харківської обласної філармонії).

¹⁰ Денис Яценко (II премія), Катерина Скапенко (III премія).

¹¹ Записані й видані CD: 1) «Христос Рождається – славіте!». Українські колядки і щедрівки та духовна музика (для хору a cappella). Диригент Євген Савчук. Київ, 1992 р.; 2) Духовні твори українських і російських композиторів XIX–XX ст. (для хору a cappella). Диригент Є. Савчук. Записано і видано у Франції, 1995 р. (1-й диск) та 1996 р. (2-й диск); 3) Yves Cloué. «Siplai-Snighe». Диригент Є. Савчук. Франція; 4) В. Сильвестров «Cantatas» (для хору a cappella). Диригент Є. Савчук. Записано: Київ, 1996 р. Видано: Megadisc, Німеччина, 1997 р.; 5) «Пою Богу моему дондеже есьм». Духовні твори українських та російських композиторів XVIII–XX ст. (для хору a cappella). Диригент Є. Савчук. Київ, 2000 р. Видано: Австрія; 6) Sacred Choral concertos. Хорові концерти М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя. Диригент Є. Савчук. Записано: Київ, 2000 р. Видано: Sony Music, SanCtuS, Австрія; 7) «For Your Spirit» (Українська Літургія). Духовні твори українських композиторів початку XX ст. до Літургії Св. Іоанна Златоуста. М. Леонтович, К. Стеценко, О. Кошиць. Диригент Є. Савчук. Записано: Київ, 2000 р. Видано: Sony Music, SanCtuS, Австрія; 8) С. Рахманінов «Всенічна» (1873–1943). Диригент Є. Савчук. Швейцарія, 2000 р.; «Regis», 2001 р.; Вроцлав, Польща, 2001 р.; 9) П. Чайковський. Літургія Св. Іоанна Златоуста. Диригент Є. Савчук. Записано: Київ, жовтень 2001 р. Видано: Нідерланди, фірма Regis; 10) Yves Cloué. Rainer Maria Rilke. Trois quatrains valaisans. Диригент Є. Савчук. Київ, 2002 р. Франція; 11) П. Чайковський. Літургія Св. Іоанна Златоуста. Диригент Є. Савчук. Швейцарія; 12) С. Рахманінов. Літургія Св. Іоанна Златоуста. Диригент

Є. Савчук. Київ, 2006 р.; 13) Г. Гаврилець «Барбівська коляда». Диригент Є. Савчук. Київ, 2011 р.

¹² «Страсті за Матфієм», «Magnificat» Й. С. Баха, «Ацис і Галатея» Г. Ф. Генделя, «Gloria» А. Вівальді, «Орфей і Евридика» Х. В. Глюка, «Сім слів Спасителя на хресті», «Пори року» Й. Гайдна, «Реквієм», «Messa» C-dur («Коронаційна») В. А. Моцарта, «Stabat Mater» Дж. Россіні, Симфонія № 9 (фінал), «Урочиста меса» Л. В. Бетховена, «Меса» G-dur Ф. Шуберта, «Сім слів Спасителя на хресті» С. Франка, «Реквієм», «Чотири духовні п'єси» Дж. Верді, «Меса св. Цецилії» Ш. Гуно, Симфонії № 2, № 8 Г. Малера, «Страсті» Д. Бартолуччі, «Іоанн Дамаскін» С. Танєєва, «Дзвони» С. Рахманінова, Симфонія № 13 Д. Шостаковича, «Симфонія псалмів», «Цар Едіп», «Весіллячко» І. Стравинського, «Фрази і Парафрази про Генезис» І. Кляує, «Реквієм» А. Шнітке, «Credo» К. Пендерецького та ін.

¹³ Інтерв'ю авторки.

¹⁴ I. «Ave Maria» (1889), II. «Stabat Mater» (1897), III. «Laudi alla Vergine Maria» на текст із «Раю Данте (кінець 1880-х рр.)», IV. «Te Deum» (1895–1897).

¹⁵ Камерний хор м. Стокгольма, Шведський хор Радіо та Берлінський філармонічний оркестр під орудою Ріккардо Муті (1983), Хор Академії Санта Чечілія (м. Рим, Італія), хор та оркестр Національної опери України ім. Т. Шевченка, Жіночий хор Київського Інституту музики ім. Р. М. Глієра (III частина) тощо.

¹⁶ Гамма, що містить інтервали півторатонів або збільшеної секунди.

¹⁷ Інтерв'ю авторки.

Джерела та література

1. Калущька Н., Пархоменко Лю. Олександр Кошиць: мистецька діяльність у контексті музики XX сторіччя / Н. Калущька, Лю Пархоменко. – Київ : Фенікс, 2012. – 416 с.
2. Кошиць О. Листи до друга (1904–1931) [Текст] / О. А. Кошиць ; упоряд., комент., вступ. ст. і покажч. імен: Лю Пархоменко. – Київ : Рада, 1998. – 190 с.
3. Макаренко Г. Г. Творчість диригента: естетико-мистецтвознавчі виміри / Г. Г. Макаренко. – Київ : Факт, 2006. – 328 с.
4. Пархоменко Лю, Шевчук О. Думка // Українська музична енциклопедія / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; Г. Скрипник (голов. ред.); А. Калениченко (заст. голови), І. Сікорська (відп. секретар.). – Т. 1 : А–Д / редкол. тому: А. Калениченко, А. Муха (співголови), І. Сікорська (заст. голови), Н. Костюк (наук. ред.), О. Кушнірук (відп. секретар.). – Київ, 2006. – 680 с.
5. Пархоменко Л. Листи Олександра Кошиця до Олександра Олеса // Український музичний архів. – Київ, 1999. – Вип. 2.
6. Рожок В. Стефан Турчак / Володимир Рожок. – Харків : АРС, 1994. – 204 с.
7. Чебан О. Вразлива муза Олександра Кошиця [Електронний ресурс] // Україна молода. – 23 березня 2004 р. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/p-0/a-166/>.

SUMMARY

The article covers the issues of repertoire, methods of rehearsal conduct and concert presentation of choir conductor (choirmaster). This year Yevhen Savchuk, an Honoured Conductor of Ukraine, art director and chief conductor of the National Distinguished Academic Choir of Ukraine *Dumka*, head of Choral Conducting subdepartment of the P. Chaykovskiy National Musical Academy of Ukraine celebrated his 70th birthday anniversary. *Four Sacred Pieces* by G. Verdi were performed conducted by Ye. Savchuk at the M. Lysenko Pillared Hall of the National Philharmonic of Ukraine on February 10, 2017, on the occasion of this event. The article's purpose is an analysis of the work's performance in terms of conductor's rendition, manual techniques and creative methods of the conductor, as well as the drawing of comparative description of the work's interpretations by choral and orchestral choirmasters. The issues of expansion of choir conductor's execution space towards performing vocal and instrumental music are topical to current Ukrainian art and constituted an object of this research. The comparative description of creative methods of orchestral and choral conductors has displayed, apart from common professional principles, various mindsets as well, which brings forth the creation of various manual schemes, modes of rehearsal work and special features of conductor's rendition. The performance analysis of Ye. Savchuk's conducting rendition of *Four Sacred Pieces* by G. Verdi has shown some important results. The masterpiece conducted by the choral conductor has gained new tone hues and maximum emotional filling. ... of tempo, musical traits and sound formation pointed towards choral (vocal) modulation imparts a new interpretation to the masterpiece, which can undoubtedly coexist and compete with already existing performance versions of orchestral conductors. The trend of professionalization of choral conducting art initiated in the XXth century is now in the hands of young conductors. Their actual and main task is the extension of performing limits and the recording of theoretical achievements of outstanding conductors – chorus masters of the XXth–XXIst centuries.

Keywords: repertoire, choirmaster, conductor, choir, rendition.